

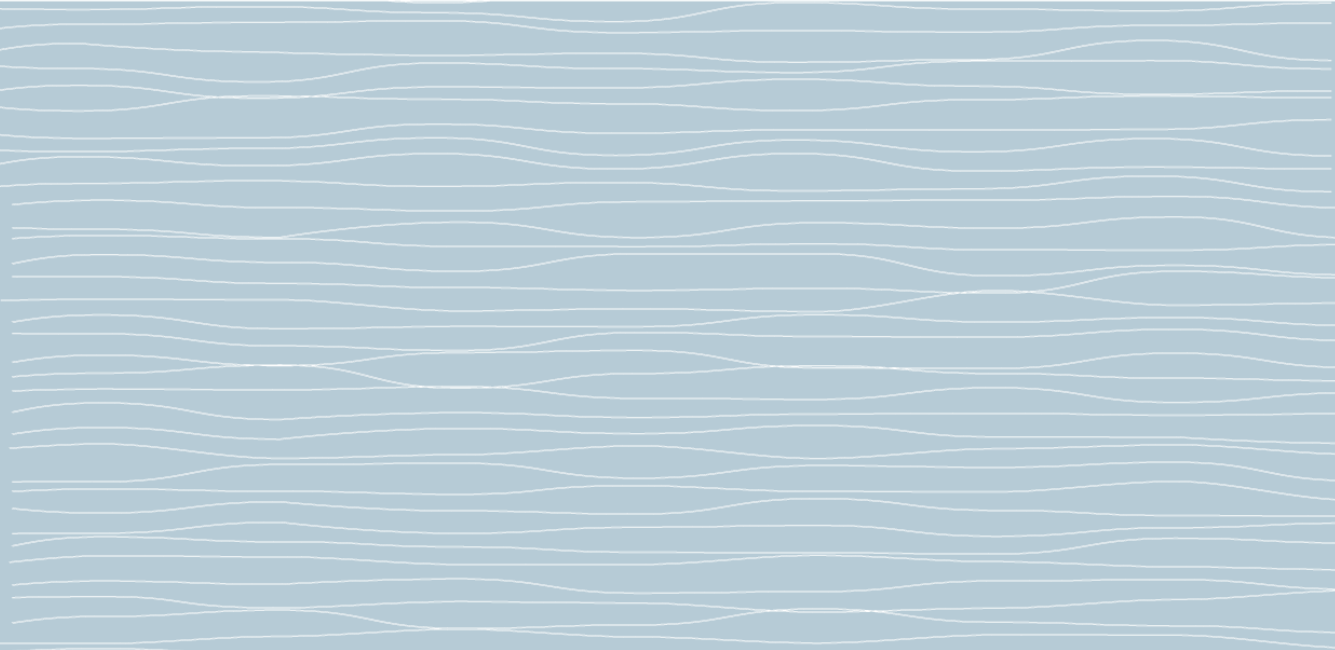
SEX ÅR PÅ MALMTORGSGATAN 8

ERIK RUIST

SÄRTRYCK ur Magnus Henrekson, red. (2009), *IFN/UII 1939–2009*.

Sju decennier av forskning om ett näringsliv i utveckling.

Stockholm: Ekerlids.

KAPITEL 14

SEX ÅR PÅ MALMTORGSGATAN 8

ERIK RUIST

VARFÖR JAG HAMNADE PÅ IUI

Att jag hamnade på IUI var mest en slump. Jag hade tagit två betyg i matematik och två betyg i nationalekonomi och höll på med det som skulle bli mitt huvudämne, statistik. Strax före jul 1943 hade jag klarat av den skriftliga tentamen för två betyg även där. Återstod att skriva en uppsats. Eftersom jag var intresserad av ekonometri ville jag gärna ha något ämne med ekonomisk anknytning. Det var inte så lätt att hitta någon som hade dels en intressant frågeställning, dels ett bra statistiskt material. Jag var uppe hos flera statistiker på ämbetsverken, men fick inte något bra förslag, tyckte jag. Men så träffade jag en dag på spårvagnen Pelle Holm – sedermera planprofessor på Teknis – som jag lärt känna på Stockholms Högskola. Han rekommenderade mig att gå upp till Ingvar Svennilson på det för mig okända IUI och höra om inte han hade något förslag.

Efter något besvär – Ingvar Svennilson var svårträffbar – fick jag prata med honom. Han menade att IUI nog skulle kunna tänkas ha något ämne åt mig och hänvisade mig till Erik Dahmén, som då arbetade på IUI med frågor för den ekonomiska efterkrigsplaneringen. Bland annat skulle han försöka beräkna hur mycket uppdämd efterfrågan på varaktiga konsumtionsvaror som kunde tänkas bli frigjord efter kriget, när man åter skulle kunna köpa kylskåp, dammsugare och annat utan några restriktioner. Han gav mig i uppdrag att göra en sådan beräkning för radioapparater. Det nappade jag på. Jag fick löfte om att delvis sitta på IUI och göra studien och skulle säkert få en hel del hjälp av Erik D. och andra.

VAD JAG GJORDE PÅ IUI

När uppsatsen var klar och godkänd var jag färdig med min fil.kand. Då fick jag erbjudande om att bli anställd på IUI, i första hand för att hjälpa Ingvar Sven-

nilson med en utredning om den norrländska skogsindustrin, en utredning som han påbörjat men sedan inte hunnit med. Det gällde att beskriva dess konjunkturkänslighet och beteende i fråga om produktion, virkesinköp kontra avverkning i egna skogar och annat. Det skulle naturligtvis bli en hel del ekonomiska beräkningar för att beskriva sambanden, så jag tyckte det lät spännande och accepterade tacksamt.

Detta var ju långt före datorernas tid, och alla beräkningar måste göras på elektriska räknemaskiner, som var ganska högljudda och som skakade om skrivborden rejält när de multiplicerade eller dividerade. Jag fick ett räknebitråde, som hjälpte mig med beräkningarna. En regressionsanalys med tre förklarande variabler tog en halv dag att genomföra, så man fick tänka noga innan man beställde en sådan. Det gick inte att som i dag pröva sig fram med många olika alternativ! Räknebiträdena var i allmänhet yngre damer, som tillsammans med sekreterarna åstadkom att könsfördelningen hos personalen var angenämt jämn – de flesta utredarna var ju män. Till den feminina sidan hörde också en karriterska, som bland annat ritade alla diagram till böcker och andra publikationer. Där har ju också datorerna numera åstadkommit en möjlighet till personalindragning.

Det var inte helt lätt att arbeta åt Ingvar. När man skulle berätta om nya resultat för att få kommentarer och förslag, kunde han plötsligt få något fjärrskådande i blicken, och efter en stund lyfta på telefonluren och ringa upp någon i ett helt annat ärende. Men när man väl lyckats fånga hans intresse, var hans kommentarer alltid relevanta. Studien resulterade så småningom i en bok, där Ingvar och jag båda står som författare, men där jag fått skriva huvuddelen. I sista sekunden, när korrekturet till boken var ombrutet och tryckeriet väntade på trycklov, läste Ingvar mina delar litet ordentligare, och fann att jag hade skrivit ner några tämligen banala funderingar om framtiden som ett försök till avslutning. De var inte helt i Ingvars smak, och eftersom som det var väl sent att skriva om dem, var det enklast att stryka alltihop. Det blev två sidor som försvann, och för att slippa paginera om de sista 30 sidorna, som utgjordes av bilagor, beslöts att helt enkelt hoppa över de båda sidorna. Vår bok är nog den enda i världen, där sidan 108 kommer direkt efter sidan 105!

Trots sin tankspriddhet – vi brukade säga att han var väl kvalificerad att bli professor – var Ingvar naturligtvis en stor inspirationskälla, kanske mest på det sättet att han hade en näsa för att hitta problemområden som var aktuella och som passade institutet. Han hade skrivit en avhandling om ekonomisk planering, och han såg till att IUI fick uppdrag i samband med den planering som då var aktuell i samhället. Som jag redan nämnt deltog IUI i den ekonomiska efterkrigsplaneringen, och Ingvar ledde den första långtidsutredningen, som kom till på beställning av OEEC – föregångaren till OECD (SOU 1948:45).

Under kriget hade de tillfälliga kommissionerna – Industrikommissionen, Livsmedelskommissionen, Bränslekommissionen och vad de nu hette – samlat in en hel del statistik från företagen för att kunna följa utfallet av de olika regleringarna. Efter krigsslutet lades kommissionerna ner, en efter en, och frågan var vad som skulle hända med deras statistik. Ingvar var som nämnts mycket engagerad i efterkrigsplaneringen och tyckte det var synd att bara skrota den här statistikinsamlingen. Vissa delar togs över av Kommerskollegium eller Statistiska centralbyrån, men sen gick IUI in och kompletterade. Här fick jag som uppgift att ta hand om en del datainsamling, men framför allt också att se till vilka av alla nya dataserier som skulle kunna användas i beräkningen av Industriförbundets produktionsindex, som publicerades varje månad, men som var baserat på ett ganska bräckligt underlag.

Det beslöts att IUI skulle ta hand om beräkningen av detta index. Jag fick i uppdrag att organisera rutiner för insamling av alla data, både direkt från företagen och i sammanställd form från branschföreningar och andra, och för en månatlig beräkning och publicering av index. Det var en nyttig övning att varje månad försöka analysera vad som hänt och skriva en kort kommentar för publicering. Kommentaren skulle godkännas av direktör Settergren, Industriförbundets vd, som var ganska kritisk. Det är inte så lätt att förklara att en nedgång från föregående månad kan vara en uppgång, om man tar hänsyn till säsongseffekten. Men projektet krävde också ett studium av indexteori och funderingar över mätning av produktionsvolym.

Ingvar hade ett speciellt intresse för att försöka förklara industrins produktionsutveckling på litet längre sikt med hjälp av någon sorts produktionsfunktion. Bland annat ville han ta hänsyn till att det använda kapitalet inte är homogent. Moderna maskiner är mer produktiva än äldre med motsvarande funktion. Det innebär att expansiva branscher, vilkas maskinpark har en förmånligare åldersstruktur än stagnerande branscher, borde ha en snabbare utveckling av sin effektivitet.

Det här blev inte något formellt forskningsprojekt under min tid, men Ingvar tog då och då upp någon fråga med anknytning till problemet, och jag fick i uppdrag att ta fram uppgifter för att belysa den. Det blev även i detta sammanhang aktuellt att fundera över hur man skulle mäta ett företags eller en industribranschs produktionsvolym och, ännu besvärligare, dess produktivitet. Det sistnämnda begreppet operationaliserades som produktionsvolym per arbetstimme, men tolkades ofta i den allmänna debatten som effektivitet, vilket irriterade mig och fick mig att fundera över vad man skulle mena med effektivitet. Det resulterade senare i en artikel i den av IUI utgivna antologin *Industriproblem 1950*. Där försökte jag lansera termen PAT, produktion per arbetstimme, som skulle ersätta

ordet produktivitet och inte så lätt misstolkas som effektivitet. Men det var ingen som nappade på det förslaget.

I USA var man vid denna tid mycket intresserad av att med hjälp av PAT-mätningar för olika företag få dessa att jämföra sig med varandra och på så sätt hitta rationaliseringsmöjligheter. I samband med Marshallhjälpen, USA:s program för att hjälpa Europa på fötter igen efter kriget, bildades OEEC, föregångaren till OECD, för att samordna och fördela hjälpinsatserna. OEEC rycktes nu med av intresset för ”produktivitet” och anordnade – och bekostade – en studieresa till USA med en kurs i produktivitetetsmätning i Washington för intresserade från olika europeiska länder. Jag kom med på denna studieresa och fick ytterligare anledning att fundera över mätmetoder och frågan om vad det är man egentligen mäter.

Det blev ändå inte något IUI-projekt om produktivitetetsmätning förrän flera år senare, när jag för länge sedan hade lämnat institutet. Jan Wallander, som då var chef, bad mig att på deltid skriva en bok om hur företagen skulle kunna mäta sin ”produktivitet”. Jag fick hjälp av Sven Fajersson. Vi reste runt till några företag som hade försökt sig på en sådan mätning, och resultatet av vårt arbete blev en handbok, *Industriföretagets produktionseffektivitet – Några mätningmetoder*, som kom ut 1960. Här övergav jag nomenklaturen med PAT och försökte i stället lansera måttet ”arbetsgång per producerad enhet”, alltså det inverterade värdet av PAT. Det är lämpligt att ställa bredvid andra åtgångstal, t.ex. av råvaror och kapital, för att tillsammans med dem eventuellt ge en uppfattning om effektivitetsutvecklingen.

OECD blev intresserad av boken och gav ut den i engelsk och fransk översättning som specialnummer av sin tidskrift *Productivity Measurement Review*. Eftersom OECD:s skrifter var fritt kopieringstillåtna, kunde den sedan också översättas till japanska utan att jag fick någon kännedom om det förrän i efterskott. Jag hade ju ändå inte klarat av att korrekturläsa den!

Jag hade kunnat använda min och Ingvars bok om skogsindustrin som licentiatuppsats i statistik, men nu ville jag också skriva en doktorsavhandling. Omständigheterna gjorde att jag valde att doktorera för professor Harald Cramér i matematisk statistik. Det var svårt att hitta något ämne på IUI som var tillräckligt teoretiskt, så jag valde med sorg i hjärtat att säga upp mig från IUI och försöka leva på ett doktorandstipendium under några år.

Efter disputationen 1954 hamnade jag på Jernkontoret, stålindustrins branschförening, för att bygga upp en statistikavdelning där. Men det betydde inte att mina kontakter med IUI var avslutade. Som jag redan nämnt bad Jan Wallander mig, när han hade blivit IUI-chef, att på deltid fortsätta produktivitetetsdiskussionen och skriva en bok om hur företagen skulle kunna mäta sin egen produk-

tivitetsutveckling. Sedan Jernkontoret accepterat detta, höll jag på under ett par år med det projektet.

IUI var ju länge involverat i långtidsutredningarna. I samband med arbetet med 1965 års långtidsutredning fick institutet i uppdrag att utföra en undersökning av utvecklingstendenserna inom svensk industri. Naja Bentzel, som då var IUI-chef, bad mig utföra en sådan undersökning avseende stålindustrin, och det blev ett nytt deltidarbete och en ny bok. Men den blev inte översatt till något främmande språk. Den kom ut 1966, och sedan dess har jag inte varit engagerad i något IUI-projekt.

IUI SOM ARBETSPLATS

IUI var en utomordentligt trevlig arbetsplats, även om lokalerna på Malm Morgsgatan 8 inte var idealiska. Vissa av rummen hade mycket tunna väggar mot korridoren, så man kunde ofta bli störd av spring och prat därute. Men kamratandan var god, och vi hade kul tillsammans. Minnesvärd är exempelvis utflykten till Lund när Erik Dahmén disputerade där 1950. Avhandlingen var en IUI-skrift, och hela arbetet hade utförts på institutet, så praktiskt taget hela personalen var med på middagen på Akademiska Föreningen och utflykten till Köpenhamn dagen därpå. Hela förloppet har förtjänstfullt skildrats av Naja Bentzel i den skrift *Några positiva och negativa sidor*, som tillägnades Erik Dahmén av kamraterna när han lämnade institutet.

Men viktigare var naturligtvis att IUI var en ypperlig plantskola för blivande forskare. Vi lärde av varandra, och kanske mest av Erik Dahmén.

Under den tid jag var på IUI tillkom de tre första doktorsavhandlingarna där. Den första var Folke Kristenssons *Studier i svenska textila industriens struktur*, klar 1946, den allra första avhandlingen i landet för den nyinstitfödda ekonomie doktorsgraden. Många på institutet var engagerade för att på olika sätt hjälpa till i arbetet, men jag kan inte minnas att vi hade några seminarier för att diskutera hela eller delar av boken. Som statistiker var jag med och granskade tabeller och diagram, och jag blev förskräckt när jag fann några stapeldiagram, där skalan för staplarnas längd var logaritmisk. Jag minns inte om jag lyckades få dem ändrade.

Nästa avhandling var Jan Wallanders. Han hade samlat in sina data under ett år i Uddeholm och kom sedan till IUI för att analysera dem och skriva sin rapport *Flykten från skogsbygden*, som han disputerade på 1948. Jag var i USA under en del av den tid han arbetade med den, så jag är kanske inte helt vittnesgill, men jag tror inte att det var så många på institutet som var formellt engagerade i hans arbete.

Det var det däremot när det gällde Erik Dahméns arbete med doktorsavhandlingen *Svensk industriell företagsambhet 1919–1939*, som ventilerades 1950. Ett par personer hjälpte honom på heltid med insamling och bearbetning av det väldiga primärmaterialet, och alla var vi väl indragna i arbetet i något sammanhang. Inte heller i detta fall kan jag dock minnas att det förekom några seminarier om olika avsnitt.

Nog märkte vi att Eriks avhandling var tungt vägande (och i två delar dessutom!), men vi insåg kanske inte att den var så epokgörande som det så småningom skulle visa sig. Genom att den liksom både Folkes och Jans avhandlingar var så tjock och hade inneburit så mycket arbete med primärmaterial verkade den kanske lite avskräckande på oss yngre. Måste en avhandling vara så omfattande?

Liknande tankar spreds senare även till forskningspolitiska kretsar, och på 1960-talet infördes den nya doktorsexamen, som skulle vara mindre krävande när det gällde avhandlingens omfattning. Den första avhandlingen av detta slag på Handelshögskolan i Stockholm var också en IUI-produkt, nämligen Lars Wohllins *Skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter*. Den vållade reaktioner av samma typ som den ovannämnda: Ska verkligen en avhandling av den nya sorten behöva vara så omfattande?

Det förekom alltså under min tid knappast någon regelbunden seminarieverksamhet på IUI, men vi betraktade oss som en akademisk institution. Förutom den interna upplärningsprocedur som försiggick vid kaffebord och i korridorer hände det att personalen skickades i väg för utbildning på andra håll. Själv fick jag tillbringa en månad i början av 1946 – inte långt efter krigsslutet – hos Ragnar Frisch i Oslo för att insupa lite ekonometri-atmosfär. Ekonometri var då ett ganska nytt ämnesområde, som ännu inte hade fått någon framträdande företrädare i Sverige. Frisch var en utmärkt handledare, och resultatet av vistelsen där blev en artikel i *Econometrica*, som Frisch då var redaktör för. Det var min första publicerade artikel, och jag var mycket stolt över den.

Sedan fick jag förmånen att 1948–49 som första IUI-stipendiat få tillbringa ett läsår i USA och studera ekonometri. Under höstterminen låg jag vid University of North Carolina, där Harold Hotelling byggt upp en statistisk institution med gott rykte. Därifrån begav jag mig till Chicago, där jag tillbringade vårterminen vid ekonometrins dåvarande högberg, Cowles Commission. Där fanns då Tjalling Koopmans som chef och ytterligare två blivande Nobelpristagare, Franco Modigliani och Kenneth Arrow, som medarbetare. Det var en mycket stimulerande miljö. Där fanns också bland mina jämnåriga Carl Christ, senare författare till en avancerad lärobok i ekonometri. Han ledde en studiecirkel för oss yngre. Den studerade von Neumann och Morgensterns *Theory of Games and Economic Behavior*, som precis hade kommit ut i sin andra och utökade upplaga. Jag blev

fascinerad av idéerna i den, liksom av dess anknytning till statistisk beslutsteori. Boken hade just inte uppmärksammats i Sverige, så när jag kom hem skrev jag en anmälan av den i *Ekonomisk Tidskrift*. Jag är rädd för att inte heller den fick särskilt stor uppmärksamhet, så spelteorin fick knappast någon spridning i Sverige förrän senare.

Bland profilerna på IUI under min tid måste nämnas Gösta Ahlberg, Tore Browaldh och Axel Iveroth. Den förstnämnde var statistiker och höll mest på med befolkningsprognoser av olika slag. Det var en mycket försynt man med goda kunskaper och intressanta idéer. Jag efterträdde honom som institutets aktuarie när han 1946 flyttade till Göteborg för att starta statistikundervisning vid universitetet där. Han disputerade sedan på en avhandling om *Befolkningsutvecklingen och urbaniseringen i Sverige*. Den hade inte utförts på IUI, men baserade sig delvis på de utredningar som Gösta A. hade utfört på institutet. Jag fungerade som andreopponent vid disputationen, en intressant erfarenhet.

Axel Iveroth var institutets sekreterare när jag började, men han försvann ganska snart för att under någon tid vara industriattaché vid ambassaden i Washington. Han bidrog till den goda stämningen på institutet, men utrednings- och forskningsmässigt hade jag inte någon kontakt med honom. När han kom hem från USA fick han på Industriförbundet arbeta med att starta och utforma tidskriften *Industria*. Där beställde han mer eller mindre regelbundet ett ”aktuellt diagram” av mig och Rune Hellberg, som också jobbade på IUI. Vi hade fria händer att hitta någon aktuell fråga som kunde belysas med ett diagram, och sedan utforma detta. Det var en nyttig övning i att göra ett diagram både intressant och informativt.

Efter Axel övertog Tore Browaldh sekreterarsysslan på IUI. Han hade varit sekreterare åt Gunnar Myrdal, när denne ledde kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering. Även han spred en allmän trivsel omkring sig, och betydde mycket för den goda stämningen och kamratandan på institutet, men hade, såvitt jag minns, inte något eget forskningsprojekt.

SLUTORD

Min IUI-tid blev netto inte mer än knappt sex år, men den satte en stark prägel på mitt fortsatta professionella liv. Det gäller ämnesmässigt, där jag blev uppmuntrad att ägna mig åt ekonometrin, både teoretiskt och empiriskt. Lika viktig var upplevelsen av den närhet till ”konsumenterna” av forskningen, som åtminstone då var viktig för IUI:s verksamhet. Samtidigt var ambitionen att hålla en hög vetenskaplig kvalitet. Det kunde bli en stor utmaning att försöka kombinera höga krav på teoretisk stringens med en skyldighet att uttrycka sig förståeligt för fler än

de ”närmast sörjande”. Visserligen misslyckades jag helt med detta i min matematiskt-statistiska avhandling. Min ambition hade varit att skriva en text som kunde förstås i alla fall av nationalekonomer, och så ha finstiltat stycken för de teoretiker som krävde ordentliga bevis. Men därav blev intet. Få om ens någon ekonom torde ha försökt läsa avhandlingen, och om de försökt, kom de nog inte så långt. Men efter det har jag försökt att dels ägna mig åt problem som var intressanta för praktiker, dels förklara mina resultat på ett begripligt sätt. I vilken mån jag lyckats, får väl andra avgöra.

Liksom jag upplevde att IUI krävde, eller åtminstone uppmuntrade, såväl problemrelevans och vetenskaplig stringens som begriplig redovisning, tycker jag att det är viktigt att IFN har en liknande inriktning. De båda senare egenskaperna bör väl karakterisera alla vetenskapliga institutioner. Det är kanske när det gäller att välja problem som är relevanta för näringslivet som IFN har en särställning. Det är då inte bara frågan om IFN:s egna forskningsprojekt. Minst lika viktigt tror jag det är att ett antal unga forskare får en inblick i hur man tänker och arbetar inom näringslivet, och vilken typ av problem som deras nuvarande och framtida forskning skulle kunna hjälpa till att belysa och, kanske, lösa.

REFERENSER

- Ahlberg, Gösta (1953), *Befolkningsutvecklingen och urbaniseringen i Sverige 1911–1950*. Doktorsavhandling. Stockholm: Stockholms kommunalförvaltning.
- Dahmén, Erik (1950), *Svensk industriell företagarkerksamhet*. Band 1 och 2. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Kristensson, Folke (1946), *Studier i svenska textila industriers struktur*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Långtidskommittén (1948), *Svenskt långtidsprogram 1947–52/53*. SOU 1948:45.
- Ruist, Erik (1946), ”Standard Errors of the Tilling Coefficients Used in Confluence Analysis”. *Econometrica*, vol. 14, nr 3, 235–241.
- Ruist, Erik (1949), ”Spelteori och ekonomiska problem”, *Ekonomisk Tidskrift* årg. 51, nr 2, 112–117.
- Ruist, Erik (1950a), ”Industriförbundets reviderade produktionsindex. Problem och beräkningsmetoder”. *Ekonomisk Tidskrift* årg. 52, nr 2, 113–133.
- Ruist, Erik (1950b), ”Vad är produktivitet?”, I *Industriproblem 1950*. Stockholm: IUI.
- Ruist, Erik (1954), *Comparison of Tests for Non-parametric Hypotheses*. Doktorsavhandling. Stockholms Högskola: Arkiv för matematik. Utgivet av Kungl. Svenska Vetenskapsakademien, Band 3, nr 9.
- Ruist, Erik (1960), *Industriföretagets produktionseffektivitet. Några mätningmetoder*. Stockholm: IUI.
- Ruist, Erik (1961), ”Production Efficiency of the Industrial Firm. Some Methods of Measurement”. *Productivity Measurement Review*, Special Number, OECD, December, 1–81.

- Ruist, Erik (1966), *Utvecklingstendenser för svensk stålindustri*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.
- Ruist, Erik och Ingvar Svennilson (1948), *Den norrländska skogsnäringens konjunkturkänslighet under mellankrigsperioden*. Stockholm: IUI.
- Svennilson, Ingvar (1938), *Ekonomisk planering*. Doktorsavhandling. Stockholms Högskola.
- von Neumann, John och Oskar Morgenstern (1947), *Theory of Games and Economic Behavior*. 2:a reviderade upplagan. Princeton: Princeton University Press.
- Wallander, Jan (1948), *Flykten från skogsbygden. En undersökning i Klarälvsdalen*. Stockholm: IUI.
- Wohlin, Lars (1970), *Skogsindustrins strukturomvandling och expansionsmöjligheter*. Stockholm: IUI och Almqvist & Wiksell.

FÖRFATTARPRESANTATION

Erik Ruist är född 1921 och kom till IUI direkt efter fil. kand.-examen (matematik, nationalekonomi, statistik) och var anställd där 1944–50. Han blev fil.dr i matematisk statistik 1954 på avhandlingen *Comparison of Tests for Non-parametric Hypotheses*. 1954–66 var han chef för statistikavdelningen på Jernkontoret och 1966–86 professor i ekonomisk statistik vid Handelshögskolan i Stockholm. Utöver de publikationer som omnämns i uppsatsen i denna volym kan nämnas *Prognos över stålförbrukningen 1980 och 1985* (SOU 1977:16, bilaga 1) och *Modellbygge för empirisk analys* (1990).